

Zaterdag 19 januari 2019

TivoliVredenburg - Hertz - 20.00 uur

Serie Avontuurlijke Muziek

QUATUOR DANIEL & VIRPI RÄISÄNEN

Virpi Räisänen, mezzosopraan

Marc Danel, viool

Gilles Millet, viool

Vlad Bogdanas, altviool

Yovan Markovitch, cello

Juha T. Koskinen *1972

Lusian loitsu (2014)

Ilmari Mäenpää *1971

Trasparente (2006), voor mezzosopraan en viool

Richard Whalley *1974

Mantle Plume (2019, wereldpremière, gecomponeerd voor het Daniel Kwartet)

Pauze

Arnold Schönberg 1874 - 1951

Strijkkwartet nr. 2 (1908)

Het in 1991 geformeerde Franse Quatuor Daniel heeft een naam opgebouwd in zowel het standaardrepertoire als in de allernieuwste muziek. Het kwartet is huisensemble bij TivoliVredenburg en bij het Martin Harris Centre van de Universiteit van Manchester. Daar werken de vier strijkers geregeld samen met componist/pianist Richard Whalley, wiens speciaal voor hen gecomponeerde kwartet vandaag zijn wereldpremière beleeft. Dit wordt omrand door muziek van twee Finse componisten én het baanbrekende Tweede Strijkkwartet waarmee Arnold Schönberg in 1908 geschiedenis schreef. Als eerste voegde hij een sopraan toe en liet hij de vaste grond van de tonaliteit voorzichtig varen.

Juha T. Koskinen - Lusian loitsu

Juha T. Koskinen werd in 1972 in Espoo geboren, zo'n twintig kilometer ten westen van Helsinki. Zoals bijna alle Finse componisten studeerde hij aan de Sibelius Academie aldaar, onder anderen bij Paavo Heininen en Kaija Saariaho. Hij vervolgde zijn studie in Lyon bij Philippe Manoury en verdiepte zich tevens in elektro-akoestische muziek aan het IRCAM in Parijs. Koskinen is geïnteresseerd in klankkleur en tijdsconcepten, en zijn stijl wordt vaak expressionistisch of post-serialistisch genoemd. Een criticus schreef: 'Kleine motieven hebben de neiging uit te groeien tot caleidoscopische variaties die de algemene vorm van het werk bepalen.'

In 2015 componeerde hij de opera *Lusia Rusintytär* over Lusia Korhonen. Zij was een dichters-zangeres uit het Finse epos *Kalevala* waaruit ook Sibelius vaak inspiratie putte. Lusia werd beschuldigd van hekserij en - al zingend - opgehangen in het bos. Vandaag klinkt het even korter als aantrekkelijke *Lusian loitsu* (het gezang van Lusia) voor strijkkwartet en mezzosopraan. Het is opgedragen aan het Daniel Kwartet en de Finse mezzosopraan Virpi Räisänen. Zij zong ook de hoofdrol in de wereldpremière van *Lusia Rusintytär*, die bestaat uit een uitgesponnen monoloog van de heldin. De muziek is verwant aan het monodrama *Erwartung* van Schönberg en het hoogstdramatische *Sprechgesang* van diens latere cyclus *Pierrot lunaire*. Verontrust gestamel en gierende uithalen van de zangeres worden begeleid door felle pizzicati en nerveus door elkaar krioelende lijnen van de strijkers.

Ilmari Mäenpää: Trasparente

Net als Virpi Räisänen werd Ilmari Mäenpää geboren in Kiiminki, een plaatsje in het noordoosten van Finland dat behoort tot de gemeente Oulu. In 1996 begon hij aan een compositiestudie aan het Conservatorium van Oulu, maar hij studeerde tevens filosofie en muziekwetenschap aan de Universiteit van Helsinki. Het werk van Mäenpää's wordt gekleurd door zijn interesse in technologie en andere kunsten, vooral poëzie en beeldende kunst. Zijn compositorische ideeën vloeien vaak voort uit visuele beelden en sensaties. Vocale muziek speelt een centrale rol in zijn oeuvre, dat zowel kamermuziek als werk voor groot orkest omvat. Hij was een van de oprichters van het festival voor moderne muziek Uuden Musiikin Lokakuu en was het brein achter het E-Concerthouse, een internetsite voor gratis bladmuziek.

In 2006 vroeg Virpi Räisänen hem om een stuk voor haar 'one man duo': zij zingt en speelt tegelijkertijd viool. Nadat Mäenpää haar had ontmoet schreef hij het Italiaanstalige gedicht *Trasparente*, een bespiegeling over water en dood. Het stuk bestaat ook als videoclip, omdat Räisänen en Mäenpää vinden dat klassieke muziek te zeer voorbijgaat aan een wereld die steeds audiovisueel wordt. De muziek is lyrisch en melancholiek en wortelt in de Noord-Finse volksmuziek. Räisänen heeft dit stuk wereldwijd al vaak uitgevoerd, tegenwoordig woont zij in Amsterdam.

Trasparente

*Aqua profunda
troppo profonda?*

*Brillante, oscura
blu, verde*

*Trasparente
Alla rischio della vita!*

Richard Whalley - Mantle Plume

1. *Accumulating - attacca*
2. *Cracking*
3. *Streaming - attacca*
4. *Pulsating*

De Britse componist en pianist Richard Whalley woont en werkt in Manchester, waar hij compositie doceert aan de universiteit. Hij groeide op in Hertfordshire waar hij pianoles kreeg van Kate Elmitt, maar studeerde compositie bij Nicola Lefanu aan de universiteit van York. Hij volgde bovendien een postdoctorale opleiding bij onder anderen Mario Davidovsky aan Harvard.

In zijn composities verkent hij de mogelijkheden van klankkleuren en texturen. Net als Mäenpää vindt hij vaak inspiratie in buitenmuzikale bronnen, zoals schilderijen en sculpturen. In toenemende mate zoekt hij naar muzikale analogieën van geologische processen en van vormen die in de natuur voorkomen. Aan de universiteit van Manchester werkt hij geregeld samen met het Danel Kwartet, waarvoor hij in 2007 al het strijkkwartet *Interlocking Melodies* componeerde.

Het nieuwe *Mantle Plume* is geïnspireerd door IJsland. Per mail schrijft Whalley hierover: 'Ik ben altijd al gefascineerd geweest door IJsland, dat ik in 2016 bezocht heb. Toen heb ik het Laugarvegur-pad gelopen, geweldig! IJsland rust op een mantelpluim, een poel van kokend magma dat een dun gebied van de aardkorst ondersteunt. Daarom is er zoveel vulkanisme.'

Whalley heeft getracht vulkaanuitbarstingen, gloeiende lavastromen, het knarsen en kraken van rotsen, erosie door wind, water en ijs in muziek te vangen. Elk van de vier delen verwijst naar een ander geologisch proces. 'Bij het componeren heb ik me laten inspireren door hoogteproufielen van landschappen en de verhoudingen van de afstanden tussen verschillende oriëntatiepunten. Ik hoop dat *Mantle Plume* klinkt alsof het door een natuurkracht is ontstaan.'

Hij schreef *Mantle Plume* met de door hem zeer bewonderde 'individuele klank van de vier kwartetleden' in zijn hoofd en droeg het op aan zijn collega Camden Reeves. Zijn eigen vraag of hij een muzikaal equivalent zou kunnen

Transparant

Diep water,
te diep?

Helder, donker
blauw, groen

Doorzichtig
Met het risico je leven te verliezen!

vinden van 'de unieke relatie tussen warmte en kou en de buitenaardse sfeer van het IJslandse landschap' wordt vandaag beantwoord.

Arnold Schönberg - Tweede Strijkkwartet

1. *Mässig (Moderato)*
2. *Sehr rasch*
3. *Litanei - Langsam*
4. *Entrückung - Sehr langsam*

Voor de één is Arnold Schönberg een held die zorgde voor een broodnodige muzikale revolutie, voor de ander belichaamt hij het moment waarop het in de muziek totaal misging. Hij vond de idee dat tonen hiërarchisch werden geordend onverteerbaar en besloot de 'dissonant te emanciperen'. Hij zocht naar een manier om de aantrekkingskracht van de grondtoon te omzeilen en ontwikkelde het twaalftoonssysteem waarin alle halve tonen aan elkaar gelijk zijn. Een eerste uitkomst van zijn zoektocht was het Tweede Strijkkwartet. Dit begint in fis-klein maar daarna vervaagt de grondtoon, om in het vierde deel geheel te verdwijnen en pas aan het slot daarvan weer terug te keren. Niet geheel toevallig zingt een sopraan hierin de tekst 'Ich fühle Luft von anderem Planeten', uit het gedicht *Entrückung* van Stefan George: Schönberg had de tonaliteit, zij het schoorvoetend, omvergeworpen.

Tijdens de première werd het kwartet gesmoord in luide protesten en critici spraken smalend van 'atonale muziek', een term die Schönberg verafschuwde maar die desondanks gangbaar werd. Het Tweede Strijkkwartet geldt tegenwoordig als een onmisbaar keerpunt in de ontwikkeling van de westerse muziek. Niet in de laatste plaats vanwege de aangrijpende zangpartij: Schönberg was de eerste die een stem combineerde met een strijkkwartet.

Thea Derks

Meer weten over muziek vanaf 1900? Van Thea Derks verscheen recent: *Een os op het dak: moderne muziek na 1900 in vogelvlucht*

Litanei

*Tief ist die trauer die mich umdüstert,
Ein tret ich wieder, Herr! in dein haus.*

*Lang war die reise, matt sind die glieder,
Leer sind die schreine, voll nur die qual.*

*Durstende zunge darbt nach dem weine.
Hart war gestritten, starr ist mein arm.*

*Gönne die ruhe schwankenden schritten,
Hungrigem gaume bröckle dein brot!*

*Schwach ist mein atem rufend dem traume,
Hohl sind die hände, fiebernd der mund.*

*Leih deine kühle, lösche die brände.
Tilge das hoffen, sende das licht!*

*Gluten im herzen lodern noch offen,
Innerst im grunde wacht noch ein schrei.*

*Töte das sehnen, schliesse die wunde!
Nimm mir die liebe, gib mir dein glück!*

Entrückung

*Ich fühle luft von anderem planeten.
Mir blassen durch das dunkel die gesichter
Die freundlich eben noch sich zu mir drehen.*

*Und bäum und wege die ich liebte fahlen
Dass ich sie kaum mehr kenne und du lichter
Geliebter schatten - rufer meiner qualen*

*Bist nun erloschen ganz in tiefem gluten
Um nach dem taumel streitenden getobes
Mit einem frommen schauer anzumuten.*

*Ich löse mich in tönen, kreisend, webend,
Ungründigen danks und unbenamten lobes
Dem grossen atem wunschlos mich ergebend.*

*Mich überfährt ein ungestümes wehen
Im rausch der weihe wo inbrünstige schreie
In staub geworfner beterrinnen flehen:*

*Dann seh ich wie sich duftige nebel lüpfen
In einer sonnerfüllten klaren freie
Die nur umfängt auf fernsten bergesschlüpfen.*

*Der boden schüffert weiss und weich wie molke.
Ich steige über schluchten ungeheuer.
Ich fühle wie ich über letzter wolke*

*In einem meer kristallnen glanzes schwimme
Ich bin ein funke nur vom heiligen feuer
Ich bin ein dröhnen nur der heiligen stimme.*

Stefan George

Virpi Räisänen studeerde met de hoogste onderscheiding af aan het Utrechts Conservatorium bij Eugenie Ditewig en aan het Amsterdams Conservatorium bij Udo Reinemann. Ze wordt gecoacht door Margreet Honig. Voordat zij begon aan haar zangcarrière, was zij als violiste succesvol op de internationale podia. Räisänen maakte haar debuut in La Scala Milaan in 2016. Haar internationale loopbaan begon bij de Salzburger Festspiele in 2009, waar ze een hoofdrol had in Luigi Nono's opera *Al gran sole carico d'amore*, uitgevoerd door de Wiener Philharmoniker onder leiding van Ingo Metzmacher. Nadien trad zij regelmatig op in verschillende operahuizen, waaronder de Nederlandse Nationale Opera, Staatsopera van Berlijn en de Finse Nationale Opera. Haar semi-scénische vertolkingen (i.s.m. regisseur Monique Wagemakers en kostuumontwerper Joost van Wijmen) van Vivaldi, Rameau, Händel en Britten waren zeer succesvol. Behalve als solist met orkesten concerteert Virpi Räisänen als liedvertolker in haar geboorteland Finland, Scandinavië, Nederland, Letland, Duitsland, Oostenrijk, Frankrijk, Hong Kong en Japan. Virpi heeft zich ontwikkeld tot een specialist in hedendaagse muziek. Ze bracht diverse composities in première, waaronder werken speciaal voor haar geschreven. Met haar VIULAJA (viool-mezzo) heeft ze een bijzonder project geïnitieerd rond haar vermogen om tegelijkertijd te zingen en viool te spelen. Voor het label Ondine bracht ze cd's uit met muziek van o.a. Mahler en Berio. Van 2011 tot 2018 was zij artistiek leider van het Oulunsalo Soi Kamermuziek Festival in Finland.

Quatuor Danel is drie jaar lang Ensemble in Residence bij TivoliVredenburg en sinds anderhalf jaar de naamgever van ons Restaurant Danel. Het zegt alles over de hechte band die tussen het kwartet, TivoliVredenburg en onze bezoekers is gesmeed. Als Ensemble in Residence duikt het kwartet op in diverse series, geeft lunchpauzeconcerten, masterclasses, workshops en coachingstrajecten voor studenten, jonge ensembles en amateurs (niet alleen voor strijkers), of speelt exclusief voor kinderen. Ook in de voorafgaande jaren bezorgde het kwartet het publiek veel onvergetelijke momenten. De strijkers verrasten met Sjostakovitsj en Borodin, en speelden alle strijkkwartetten van Mieczysław Weinberg, en vorig seizoen alle strijkkwartetten van Ludwig van Beethoven. Afgelopen oktober speelde Quatuor Danel alle strijkkwartetten van Dmitri Sjostakovitsj in Hertz, in één weekend. Ze stonden in Utrecht op het podium met Ralph van Raat, Calefax, klarinettist Jörg Widmann, cellist Christian-Pierre La Marca, en waren bij het openingsfestival in 2014 de eersten die een concert gaven in kamermuziekzaal Hertz.

Het volgende concert in de serie Avontuurlijke Muziek
Zaterdag 9 februari - Grote Zaal - 20.15 uur
Insomnio speelt Frank Zappa - Yellow Shark

Lusian loitsu (tekst: Hannu Väisänen)

*Katse kalvon karsinassa
Huonon pihkan pitelemä
Tervatukon takana!*

*Lättileivän, littileivän.
Saunan katajalla pesin,
Lauteet, pienat hyvin
Vesin kiillottelin.*

*Valkea on hostiainen,
Kuultavainen taivaan liha.
Kiesus sulle silmät antaa.*

*Hostioita kulmillasi
Öylättejä, oblatteja
Luomllasi painelen.*

*Lättileivän, littileivän
Silmillesi asetan!*

Lusia Korhonen was een zangeres en genezeres in het dorpje Ahmas, in het Noorden van de Finse provincie Österbotten, aan het eind van de zeventiende eeuw. Haar vader was een bekende handelaar en natuurgenezer. Van hem leerde Lusia de geneeskrachtige werking van kruiden en het zingen van oude liederen, die aan de basis staan van de Finse taal en cultuur. Lusia was zeer gelovig maar had ook ontzag voor natuurkrachten.

Omdat kerken ver uit elkaar lagen was het gebruikelijk dat de priester rondtrok langs verschillende kerken, waarbij hij altijd een voorraad hosties bij zich had. In het dorpje Ahmas was een klein meisje met een oogziekte. Haar moeder vroeg de priester om haar te genezen. Dat gebeurde doorgaans in de huissauna omdat dat het schoonste deel van het huis was. De dorpsbewoners zagen dat en verhaalden hoe Lusia samen met het zieke kind de hosties stal van de priester om ze met tovenaarsrituelen te gebruiken voor de genezing van de ogen van het meisje. Dat verhaal kwam de kerkelijke rechtbank ter ore, waarna Lusia in Oulu moest verschijnen voor het kerkelijk gerecht. Het is de enige gedocumenteerde rechtszitting voor het kerkelijk gerecht in Oulu over hekserij. Lucia werd beschuldigd van hekserij maar werd teruggestuurd naar Ahmas om daar een finaal oordeel te horen van het zomergerechtshof. Lusia kon dat schandmerk niet verdragen en verhing zichzelf aan een boom die nog altijd in Ahmas staat. In 2013 vroeg Virpi Räisänen Juha Koskinen voor het Oulunsalo Kamermuziek Festival een opera in monoloogvorm te schrijven over deze tragische en onbekende geschiedenis.

Chant* of Lusian - * In de betekenis van 'toverspreuk'
Eysight in the films' pen
clued with bad resin
Behind blocked tar!

Thinbread, flatbread.
I washed sauna with juniper,
With good water I brushed
The benches and trims.

Hostia is white,
Translucent the heavenly flesh.
Christ will give you new eyes.

Hostias on your eyebrows
altar bread, holy bread
On your eyelids will I press.

Thin bread, flat bread
On your eyes will I lay!

De première vond plaats in 2015 in Ahmas, waar Lusia 330 jaar eerder leefde en stierf. Later werd het ook uitgevoerd in het theater van Oulu en het Festival van Helsinki.

